

Нөкүс - 2021

методикалык жуптан № 5

УЗГАК СӨЗ
БЫКМАБЕНДИРҮ
ХЕМ
МУБАЛЛАМ

2021-жыл ушын

«Муғаллим ҳәм ўзликсиз билимлендириў»
журналына жазыпў баҳасы темендегилше:

Индекс: 2092

Жеке пухара ушын бир жылға 90 000 сўм,
алты айға - 45000 сўм

Индекс: 2093

Кәрханалар ушын бир жылға 100 000 сўм,
алты айға - 50 000 сўм

КК филиал ЎзНИИПН

р/с 20210000800538464001

КК.Отд. «ИПОТЕКА БАНК» г. Нукус

МФО 00621

ИНН: 200362233

С Днём
учителя!

МУГАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҮ

ISSN 2181-7138

№ 5 2021 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:
Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Гулбахар АБЫЛОВА
Өсербай ӨЛЕҰОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Батырбек КАИПБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Сарсен КАЗАХБАЕВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕИТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шөлкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жеўап қайтарылмайды, журналда әсрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи иэрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жеўапкер.

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ ӘДЕБИЯТ

Mambetov Q. Lirikaliq poema	4
Jolmbetova Sh. G. Dáwletovannıń poeziyasınıń leksikalıq-cemantikalıq ózgesheliklerileri	10
Тошпулатова Д. Улугбек ҳамдам насрида муаллиф дунёкараши ифодасининг поэтик талқини	15
Абдуллаев А.А. “Бобурнома”да тошкент вилояти топонимлари ҳақидаги маълумотлар	18
Seytova D.U., Jumabayeva A.B. Tleybayeva G.M. The basic ways of forming words in english language	22
Sarsenbaeva Z. Factors in improving linguocultural competence	26

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Ярматов Р.Б., Ахмедова М.Х. Замонавий педагогик технологиялар асосида дарслар самарадорлигини ошириш	30
Қодирова Ф.У. Таълим кластери шароитида инклюзив таълим самарадорлигини ошириш	36
Ботирова Ш.И. Педагогик таълим инновацион кластери таълимда ижтимоий шериклик тамойили	40
Mirzaragmonova Sh. M. Talabalar kasbiy shakllanishida shaxs yoʻnalganlik motivlarini ahamiyati	43
Safo Matjon Taʼlim bosqichlarida kitobxonlik va mutolaa madaniyatini shakllantirish	45
Тожибоева Г.Р., Бекирова Э. Общие педагогические компетенции учителя начальных классов	49
Матназарова К.О. Талабаларининг касбий-амалий кўникмаларини шакллантириш жараёнлари	54
Байжанов Т.Ж. Педагогические системы компетентного подхода преподавания туркменского языка в Каракалпакстане	60
Бабашев Ф.А. Медиаобразование – неотъемлемая часть непрерывного образования	63
Турьмбетова З.Ю. Тенденции развития высшего образования	68
Урозбоев Н.У. Развитие ответственности и инициативы будущего учителя в условиях обучения в ВУЗе	72
Турьмбетова З.Ю. Сравнительная характеристика систем образования США, Германии и Японии	75
Дошннязов Ж.К. Принципы и формы традиционной культуры каракалпаков в контексте трудового воспитания	79

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙҲ, ФИЛОСОФИЯ

Kosbergenov B. Demokratiya hám qádrayat	84
Nizomov A., Mahmudova Ch.I. Mahmud Koshgʻariyning “Devonu lugʻatit turk” asari haqida	87
Ахмаджонов Д.Б. Бағрикенглик сиёсати ва ахборот хуружи	92

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Asqarov M.A., Gubenova T. Matematikani oqitwda informaciyaliq texnologiyalariniñ elementleri	96
Қасымов С. Математика сабағын машқалалы оқытыўда кейс методинан анық интеграллар есабын шешийге қолланыў методикасы	100
Bisenbaev I.Q. Tálimge xabar texnologiyalarin engiziwdin áhmiyeti hám nátiyjeleri	104
Rashidov S.G'. Uzlüksiz spektrda sanoqli xos qiymatlari bo'lgan massali Dirak operatorini qurish	108
Исроилова Л.С. Умумий ўрта таълим мактаби ўқувчиларининг “Информатика ва ахборот технологиялари” фанидан компетенцияларини шакллантириш муаммолари	117
Султанов Т.М. Бошланғич математика курси назарияси фанини ўқитишда ал-хоразмий ижодидан фойдаланиш	121
Toxirov F.J. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining dasturlashga oid algoritmik fikrlashini rivojlantirish muammolari	124
Орынбетов Н., Султанбаев Қ. Умумқасбий фанлар бўйича электрон таълим ресурслари базасини яратиш ва уларнинг масофадан фойдаланиш методикаси	127
Orinbetov N. Umumkasbiy fanlarni o'qitishda talabalarning mustaqil fikrlashlarini shakllantirish	132
Сапарова А.А. Исторические и теоретические аспекты проблемы изучения интеграла в общеобразовательной школе	138

БАСЛАҒЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Karimova A.M., Xakimova M.O'. Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof-olam bilan tanishtirishda didaktik o'yinlardan foydalanish	141
Ғанибаева Б. Ш., Мамбеталиев Қ. А. Бастауыш сынып өзбек және қазақ тіліндегі ана тілі оқулықтарының салыстырмалы сипаты	143
G'ulomova X. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida asar tahlili vositasida o'quvchilarning kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish	148
Жабборовва О.М. “Бошланғич таълимда “тарбия” фанини ўқитиш методикаси” ўқув фанининг асослари	152

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ҲӘМ СПОРТ

Abdulxatov A.R. Kurashchilar musobaqa faoliyatida hujum, himoya, qarshi hujum va ogohlantirishlar	156
--	-----

TALABALAR KASBIY SHAKLLANISHIDA SHAXS YO'NALGANLIK MOTIVLARINI AHAMIYATI

Mirzaraxmonova Sh. M.

Chirchiq davlat pedagogika instituti magistranti

Tayanch so'zlar: talaba, shaxs yo'nalganlik, motiv, kasbiy kamolot, korrelyatsiya koeffitsienti.

Ключевые слова: студент, личностная направленность, мотив, профессиональная зрелость, коэффициент корреляции.

Key words: student, personality orientation, motive, professional maturity, correlation coefficient.

Talabalarning kasbiy shakllanishi bilan ular shaxsining yo'nalganligi o'rtasida ma'lum bog'lanishlar mavjud bo'lib, bu aloqani o'rganish orqali talabalarga o'zlariga mos kasb tanlashlari uchun kerakli kasbiy maslahat berish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Shu o'rinda biz qisqacha shaxsning yo'nalganligi masalasini yoritishga harakat qilamiz. Shaxsning yo'nalganligi deganda uning shunday psixik xususiyati tushuniladiki, bu xususiyat shaxsning ehtiyojlarini, motivlarini, dunyoqarashini, ustanovkalarini, hayotdagi va faoliyatidagi maqsadlarini o'zida mujassamlashtiradi. Biz quyida yo'nalganlikni o'zida aks ettirgan harbir komponentga alohida – alohida qisqacha to'xtalib o'tamiz. Shunday qilib, ulardan birinchisi shaxsning ehtiyojlari hisoblanadi. Shaxsning ehtiyojlari – bu uning tomonidan his qilinadigan nimagadir bo'lgan zarurati. Shaxsning motivlari – bu ehtiyojlar bilan bog'liq bo'lgan shunday ichkikuchlarki, bu kuchlar uni ma'lum faoliyatga undaydi.

Shaxsning dunyoqarashi – bu tabiatga, jamiyatga va insoniy munosabatlarga nisbatan shakllangan ilmiy qarashlar, ishonchlar tizimi bo'lib, ular shaxsning ichki holati hisoblanadi va uning ongida ma'lum hayotiy qiziqishlar va maqsadlar, munosabatlar, pozitsiyalar ko'rinishida aksetadi. Shaxsning ustanovkalari – bu u yoki bu faoliyatni amalga oshirishga nisbatan yoki shaxsiy faollikni tormozlashga nisbatan bo'lgan ichki kayfiyatidir. Ustanovkalar muhim funksional ahamiyatga ega bo'lib, ular shaxsning ma'lum faoliyatni samarali bajarish imkoniyatini beradigan tayyorgarlik holati ko'rinishida bo'ladi. Ularning asosiy funksiyalari ikki xil: 1) faoliyatning amalga oshirilishidagi turg'un holatni ta'minlaydi; 2) standart vaziyatlarda faoliyatning kechishini ixtiyoriy nazorat qilishdan va qaror qabul qilish zaruriyatidan shaxsni ozod qiladi[6].

Maqsadlar – bu shaxs uchun nisbatan ahamiyatli bo'lgan predmetlar, hodisalar, vazifalar va ob'ektlar hisoblanib, ularga yetishish shaxs hayotining va faoliyatining mohiyatini tashkil etadi. Maqsadlar shaxsning ehtiyojlarini amalga oshiradi va faoliyat so'nggi natijasining obrazi sifatida ishtirok etadi.

Yuqoridagi tahlildan ko'rinib turibdiki, shaxsning yo'nalganligi murakkab tuzilmaga ega bo'lgan jarayon hisoblanib, uni tadqiq qilishda olinadigan natijalarni shu murakkablik nuqtai nazardan turib tahlil qilish zarur bo'ladi. Biz o'z tadqiqotimizda «Shaxsning yo'nalganligi» savolnomasi, (V.Smekal va M.Kuchera tomonidan ishlab chiqilgan) dan foydalandik.

Metodika: V.Smekal va M.Kuchera tomonidan ishlab chiqilgan metodika ham talabalarning shaxsiy yo'nalganligini aniqlashga xizmat qiladi va kasbiy shakllanishda yo'l qo'yilayotgan nuqsonlarga va qaysi shaxs yo'nalganligini kamol toptirish maqsadga muvofiqligi masalasiga aniqlik kiritadi[1-5].

Biz talabalarning “Shaxsiy yo'nalganligi” metodikasi bo'yicha olingan natijalarni stenlar bo'yicha ko'rgazmali ifodasini keltirib o'tmoqchimiz.

Biz yuqorida metodikaga qisqacha tavsif berayotgan vaqtda, uning asosiy ko'rsatkichlari uchta faoliyat motivi yo'nalishi bo'yicha tahlil etilishini qayd etib o'tganedi.

Tadqiqot natijalari

Shaxsning yoʻnalganlik masalasiga N.D.Levitov oʻziga xos yondashib, u inson xarakterini shaxsning yoʻnalganligini, yaʼni qiziqishlari, motivlari, intilishlari va irodaviy xususiyatlari mujassamlashgan psixik tuzilma sifatida talqin qiladi. Bu esa uning xarakterida birqator xususiyatlar shakllanishi va ular shaxsning oʻzi, atrof-muhit, jonli va jonsiz predmetlarga nisbatan munosabatiga yoʻnalishini ifoda etadi. Biz ham ushbu nazariy maʼlumotlarga asoslangan holda shaxs yoʻnalganligini tahlil etishga harakat qilamiz [1-5].

Demak, shaxs faoliyatini harakatlantiruvchi kuchlar - ehtiyojlar, motivlar va qiziqishdan iborat. Ularning kasb tanlash, kasbga yoʻnaltirish, shaxsiy va kasbiy shakllanishdagi ahamiyatini aniqlab olish maqsadga muvofiq boʻladi. Talabani kasbiy shakllanishi uning shaxsiy oʻsishi bilan uygʻunlikda borishi tabiiy. Shuning uchun muammoni oʻrganish jarayonida masalaning tahlil etishda har ikki jihatni ham oʻzaro aloqadorlikda yoritib boramiz.

V.Smekal va M.Kuchera tomonidan ishlab chiqilgan metodika ham talabalarning shaxsiy yoʻnalganligini aniqlashga xizmat qiladi va kasbiy shakllanishda yoʻl qoʻyilayotgan nuqsonlarga va qaysi shaxs yoʻnalganligini kamol toptirish maqsadga muvofiqligi masalasiga aniqlik kiritadi [1-2].

Biz talabalarning "Shaxsiy yoʻnalganligi" metodikasi boʻyicha olingan natijalarni stenlar boʻyicha koʻrgazmali ifodasini keltirib oʻtmoqchimiz.

Natijalarning stenlar boʻyicha koʻrgazmalik holati talabalardagi shaxs yoʻnalishlari harbirining oʻmi qanday darajada ekanligini soʻz bilan izohlashga ham hojat qoldirmaydi. Biz quyida natijalarning psixologik mohiyatini tahlil etishga oʻtamiz.

Agar kasb tanlash va kasbiy rivojlanish jarayonlari oʻzaro qiyoslanganda ular oʻrtasidagi bogʻliqliklar notekisliklardan xoli boʻlganda edi, talabalarning «oʻziga», «insonlarga» va «faoliyatga» yoʻnalganlik motivlari kasbiy rivojlanish va shaxsiy xislatlarni tarbiyalashda qiyinchiliklar tugʻdirmas edi.

Mulohazalarimizni uzviy davomettirgan holda ushbu koʻrsatkichlar orasidagi korrelyatsiya koeffitsientlariga eʼtiborimizni qaratamiz

1-jadval

Shaxs yoʻnalganlik sohalari orasidagi korrelyatsiya koeffitsienti

Motiv	Oʻziga	Insonlarga	Faoliyatga
Oʻziga	1	-0,537**	-0,559**
Insonlarga	-0,537**	1	-0,392**
Faoliyatga	-0,559**	-0,392**	1

** $P < 0,01$;

Eʼtibor berib qaralsa, talabalar shaxsiy yoʻnalganlik koʻrsatkichlarining korrelyatsiya koeffitsientlarida murakkab manzara kuzatilmoqda. Sababi uchta motivlar boʻyicha ham shaxs koʻrsatkichlari bir-birini mazmunan boyitishi kerak. Natijalarning bir tomondan bunday koʻrinish olishi kasbiy taʼlim jarayonida ularga tahsil beruvchi pedagoglar qanday xususiyatlarga oʻz eʼtiborlarini qaratishi kerakliklariga yoʻnalish beradi. «Oʻziga yoʻnalganlik» har ikkala holda ham manfiy, ammo ishonchli koʻrsatkichga egaligi jadvaldan koʻrinib turibdi. Ular «insonlarga yoʻnalganlik» bilan ($r = -0,537$ $p < 0,01$) koeffitsientga, «faoliyatga» yoʻnalganlik bilan esa ($r = -0,559$, $p < 0,01$) koeffitsientlarga

ega bo'ldi. Bundan ko'rinadiki, talabalarda o'ziga yo'nalganlikning o'sganligi ularning insonlarga va faoliyatga yo'nalganlik motivlarining pasayishiga sabab bo'lib qolayotgan ekan. Shu singari «insonlarga yo'nalganlik» ham «faoliyatga yo'nalganlik» bilan ham manfiy, biroq ishonchlikka erishgan koeffitsientga ega bo'ldi ($r=-0.392$, $p<0,01$).

Bu holatda talabalaridagi insonlarga yo'nalganlik motivlarining ortishi ularni faoliyatga yo'nalganlikni pasayishiga olib kelar ekan. Bu esa talabalarining muloqotmandlikni o'sishiga, inson qadr-qimatini hurmatlash, xushchaqchqlik, insonlarsiz dunyoning mazmunsiz bo'lishi, jamoada ishlashni yoqtirish, kasb doshlarini e'zozlash kasbi sifatlarini o'sishi muhimligini anglaganliklari dandalolat beradi. Aslida insoniy fazilatlarini shakllantirish shaxsning kasbiy shakllanishining bir jabhasi sanaladi. Aslida insonlarga yo'nalganlik bilan faoliyatga yo'nalganlik motivlarini ta'minlash esa ta'lim-tarbiya jarayonida talabaning hamkasbiy, ham shaxsiy kamoloti uyg'unligini ta'minlashga olib kelgan bo'lardi.

Adabiyotlar:

1. Avlaev O. U. Talabalar kamolotida ijtimoiy intellektning gender farqlari. "Psixologiya" ilmiy jurnal. 2021. № 1, 34-41 betlar.
2. Avlaev O., Butaeva U. Shaxs kamolotining psixologik determinant. Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali. 2021. № 6, 87-92 betlar.
3. Butaeva U., Avlaev O., Abdumannotova N. Scientific and practical studies of psychological maturity of students. / Journal of critical reviews. JCR. 2020; 7(12): 3063-3070doi: 10.31838/jcr.07.12.463
4. Burkanov A., Avlaev O., Abdujalilova Sh. Responsibility as a criterion for determining personal maturity / E3S Web of Conferences 2021.
5. Levitov N.D. Psixologiyatruda. –M.: Uchpedizdat, 1963.-340 s.
6. Makarenko N. V. idr. Osnovy professionalnogo psixofiziologicheskogo obozrazovaniya. -Kiev, 1987.- 246 s.
7. Markova A.K. Psixologiya professionalizma. M., 1996.-285 s
8. Mirzarakhmonova Sh. M. International Scientific And Current Research Conference "Advantages of a dual-based learning system in vocational education." 222-225 page. 05-04-2021 Doi - <https://doi.org/10.37547/isrc-intconf05>

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada talabalar kasbiy shakllanishida shaxs yo'nalganlik motivlarini empirik o'rganish natijalarini ilmiy-amaliy talqini keltirib o'tilgan. Tajribada talabalar kasbiy yo'nalganlik motivlarini umumiy holatini o'rganishga erishilgan. Empirik natijalar o'zaro qiyosiy korrelatsion tahlil etilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье представлена научно-практическая интерпретация результатов эмпирического исследования личностно-ориентированных мотивов в профессиональном становлении студентов. В ходе эксперимента студенты смогли изучить общее состояние карьерных мотивов. Эмпирические результаты анализировали методом взаимной сравнительной корреляции.

SUMMARY

This article presents a scientific-practical interpretation of the results of the empirical study of personality-oriented motives in the professional formation of students. In the experiment, students were able to study the general state of career-oriented motives. Empirical results were analyzed by mutual comparative correlation.

TA'LIM BOSQICHLARIDA KITOBXONLIK VA MUTOLAA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Safo Matjon

Chirchiq davlat pedagogika instituti "Boshlang'ich ta'lim nazariyasi"
kafedrası professori, pedagogika fanlari doktori.

Tayanch so'zlar: kitobxonlik, mutolaa madaniyati, ma'naviyat, badiiyadabiyot, o'qimishlilik, ma'naviy kamolot, ta'lim, davlat siyosati, o'tmish madaniyati, uzluksiz ta'lim, ta'lim bosqichlari.